

ANTYSEMITYZM

nie jest poglądem

Podręcznik

dla edukatorów

i edukatorek

ANTI SEMITIZM
nie jest poglądem

Podręcznik

dla edukatorów

i edukatorek

CZULENT
STOWARZYSZENIE ŻYDOWSKIE

Antysemityzm nie jest poglądem. Podręcznik
dla edukatorów i edukatorek.
Copyright © by Żydowskie Stowarzyszenie Czulent

Wydawca
Żydowskie Stowarzyszenie Czulent
ul. Dietla 64/6
31-039 Kraków
www.czulent.pl
office@czulent.pl

Kraków 2016

Wydanie I

Redakcja merytoryczna:
Anna Makówka-Kwapisiewicz

Redakcja techniczna i korekta: Ewa Furgał

Konsultacja merytoryczna: Helena Datner

Projekt okładki, opracowanie graficzne, skład,
łamanie i DTP: Barbara Janczak,
www.barbarajanczak.com

Publikacja nieodpłatna, nie może być sprzedawana.

Wszelkie prawa zastrzeżone. Przedruk, kopiowanie, skracanie,
wykorzystywanie całości tekstu lub jego fragmentu może być dokonane
wyłącznie w celach niekomercyjnych, pod warunkiem podania źródła.

Fot. Obchody wybuchu powstania warszawskiego, Warszawa, 1 sierpnia
2015 r. © Karol Grygoruk

Scenariusze zajęć, jeśli nie stwierdzono inaczej, opublikowane są na
licencji CC BY-SA 4.0 PL.

Publikacja powstała w ramach projektu „Antysemityzm nie jest poglądem”
zrealizowanego w ramach programu Obywatele dla Demokracji,
finansowanego z Funduszy EOG, a także ze środków The Kronhill Pletka
Foundation, International Council of Jewish Women: ICJW, Network of East-
West Women oraz dzięki dotacji Kennetha Slatera, Allena Haberberga,
Shaloma Levy i Michaela Traisona.

Za treść publikacji odpowiadają wyłącznie
jej autorzy i autorki.

ISBN 978-83-931879-4-2

Wspomóż naszą organizację, przekazując
darowiznę na konto:

Żydowskie Stowarzyszenie Czulent
ul. Dietla 64/6
31-039 Kraków
NIP: 6762300850
Volkswagen Bank Polska S. A. 37213000042001032796010001 (PLN)

4.5

Awatar roli. Sprawcy. Ofiary. Świadkowie.

umiarkowanie trudny

9–18 osób

90 min.

Tematy

Antysemityzm, dyskryminacja, dehumanizacja.

Krótką charakterystyka

Jest to ćwiczenie interaktywne, w którym osoby uczestniczące wcielają się w trzy role: osoby doświadczającej antysemityzmu, świadka i sprawcy.

Cele

Celem ćwiczenia jest stymulowanie osób uczestniczących do zmiany stereotypowego postrzegania i rozumienia sytuacji osoby doświadczającej antysemityzmu, świadka i sprawcy. Poprzez refleksję wywołaną ćwiczeniem osoba uczestnicząca ma nabyć możliwość zniwelowania przeszkód mentalnych utrudniających reakcję, a w konsekwencji zmianę.

Materiały

Tabelka (zob. Materiały pomocnicze), materiały do pisania, pisaki, markery, flipchart.

Do ćwiczenia jest potrzebna duża przestrzeń. Początkowo, osoby uczestniczące powinny siedzieć w kole, a następnie pracować w grupach. Sala powinna być więc na tyle duża, by każda z grup mogła odgrywać swoje role, nie przeszkadzając przy tym pozostałym.

Przebieg zajęć

1. Poproś osoby uczestniczące o przypomnienie sobie zajścia antysemickiego, którego były świadkami/świadkiniami i które było bezpośrednim atakiem – werbalnym lub fizycznym na osoby. Ważne jest tutaj, by skoncentrować się na słowach, np. żartach, antysemickich uwagach, wyzwiskach, będzie to dużym ułatwieniem w późniejszym odgrywaniu ról. Jeżeli ktoś nie jest w stanie sobie niczego przypomnieć, poproś o przywołanie sytuacji, która była opisywana przez media. Można też wcześniej przygotować opisy zajść antysemickich z *Brunatnej księgi*, opracowywanej przez stowarzyszenie Nigdy Więcej.
2. Poproś grupę o podzielenie się na małe, trzyosobowe podgrupy. Następnie zaproś osoby uczestniczące do opowiedzenia sobie w podgrupach wcześniej przywołanych w pamięci historii. Przeznacz na to 15 minut. Potem poproś, by uczestnicy/uczestniczki wybrali jedną z trzech historii w celu odegrania jej w swojej grupie.
3. Wskaż, że zanim zaczną odgrywać daną sytuację, ważne jest, by wypełniły opisy charakteryzujące osoby, które za chwilę będą przez nie odgrywane – świadka/świadkini, ofiary i sprawcy/sprawczyni. Powiedz, że celem nie jest ocenianie zachowań, usprawiedliwianie czy utożsamianie się z daną osobą, a odtworzenie pewnego rysu postaci i wizji, jakie mamy związane z daną osobą.
4. Rozdaj uczestnikom i uczestniczkom tabelki z materiałów pomocniczych. Poproś o zastanowienie się i opisanie wspomnianych wcześniej osób, koncentrując się na:
 - **otoczeniu** – w jakim ta osoba się wychowywała, wychowuje bądź jest obecnie;
 - **postępowaniu** – jak ta osoba działa, jak się zachowuje,
 - **kwalifikacji** – jakie ma zdolności, doświadczenie, wykształcenie;
 - **wartości** – jakimi wartościami się kieruje i dlaczego;
 - **tożsamości** – kim ta osoba jest, za kogo się uważa;
 - **misji** – czemu służą jej działania, czym się kieruje, jaki ma cel;
 - **postrzeganiu grupy** – jak świadek/świadkini, ofiara i oprawca/oprawczyni są postrzegani/postrzegane przez innych;

Przeznacz na to 20 minut.

- Po wypełnieniu tabeli poproś wszystkie osoby o przeczytanie opisów w swojej grupie i podzielenie się refleksją nad różnicami, jakie występują w ich opisach.
- Następnie, każda z osób odgrywa rolę w wybranej wcześniej sytuacji. Każda z osób powinna raz odegrać rolę świadka, sprawcy i ofiary, czyli każda grupa powinna odegrać trzy scenki tej samej sytuacji, ze zmieniającymi się aktorami/aktorkami. Każda grupa powinna przeznaczyć 10 minut na jedną scenkę, co daje w sumie 30 minut.
- Podczas odgrywania ról przez uczestników i uczestniczki podchodź do każdej grupy, pytając, czy potrzebują pomocy.

Omówienie ćwiczenia i ewaluacja

1. Poproś osoby uczestniczące, by usiadły w kręgu.
2. Zapytaj o emocje towarzyszące wspomnianiu zajścia antysemickiego, a następnie – podczas tworzenia opisu osób. Warto tutaj pogłębić refleksję poprzez dopytanie o to, który z opisów sprawiał największą trudność, czy posługiwano się stereotypową wizją ofiary, sprawcy/sprawczyni i świadka/świadkini. Zapytaj, czy ktoś się utożsamiał ze swoją rolą. Jeżeli tak, to dlaczego? Czy odgrywanie różnych ról w jednej sytuacji było utrudnieniem, czy ułatwiało zrozumienie sytuacji? Jaką korzyść przyniosło to osobom uczestniczącym?
3. Poproś uczestników i uczestniczki o przeczytanie bądź opowiedzenie tego, co napisały w rubryce postrzeżenie grupy. Czy było to trudne? Jakie emocje temu towarzyszyły? Czy zmienił się stosunek uczestników/uczestniczek do opisywanych wcześniej osób? Czy te osoby zachowały swoją indywidualność? Jeżeli nie, to z czym się kojarzyły uczestnikom/uczestniczkom? Ważna jest tutaj prośba o brak cenzurowania się. Czy doszło w ten sposób do podziału na „my” i „oni”?
4. Zapytaj, czy tworząc dany opis, uczestnicy i uczestniczki dehumanizowali te osoby. Jeżeli tak, to czemu to służyło?
5. Poproś o przywołanie takiego wydarzenia z historii, które odzwierciedla proces separacji na „my” i „oni” i dehumanizacji grupy. Poproś o wskazanie procesów, jakie wtedy następowały. Zapisuj je hasłowo na flipczarcie. Wskaż, że dehumanizacja często usprawiedliwia zachowania grupy własnej wobec grupy obcej (np. okrucieństwa podczas pogromów, czystki etniczne, etc.). Zaangażuj grupę do rozmowy. Poproś, by wskazała takie sytuacje w Polsce. Jeżeli wymienione przykłady będą się odwoływać tylko do II wojny światowej, przypomnij o pogromach w Krakowie, Kielcach w 1946 czy w Oświęcimiu w 1981 roku. W ten sposób wskazujesz nieodległą przeszłość i różne grupy pełniące rolę kozłów ofiarnych. Możesz też przypomnieć o pretekstach do tych pogromów, akcentując przy tym ich absurdalność, np.

w Kielcach było to posądzenie Żydów o porwanie i zamordowanie w celach rytualnych małego chłopca, Henia Błaszczyka.

6. Namaluj bądź powieś na flipczarcie wcześniej przygotowaną piramidę nienawiści (zob. Dodatkowe informacje). Wskaż, że proces dehumanizacji wiąże się z wyznaczaniem kozła ofiarnego i zaznacz to na piramidzie nienawiści.
7. Ważne jest tutaj wskazanie, że zależność pomiędzy ofiarą, sprawcą/sprawczynią i świadkiem/świadkinia może być płynna. Każda z tych trzech ról może ulec zmianie. Wszystko jest zależne od sytuacji, w której osoby się znajdują. Poproś grupę o podanie przykładów.
8. Poproś o zastosowanie tej wiadomości do tych scenek, które wcześniej odegrały uczestniczki i uczestnicy. Poproś o wskazanie korelacji pomiędzy ich opisem, refleksją i odczuciami podczas tworzenia opisu a późniejszym odegraniem scenek, piramidą nienawiści i procesem dehumanizacji.
9. Zapytaj, czy to ważne, by dokonywać takiej refleksji na kilku poziomach. Czemu to może służyć? Jakie wnioski osoby uczestniczące wyciągają z tego ćwiczenia? Czy mogą coś z niego wykorzystać w swoim działaniu, pracy?
10. Poproś uczestników i uczestniczki o podzielenie się refleksją, co dało im to ćwiczenie.

Wskazówki dla prowadzących

- Ćwiczenie jest wielopoziomowe, dlatego też bardzo istotne jest, by przeprowadzić je według zaproponowanego scenariusza. Ćwiczenie nie powinno być skracane. Warto je zrealizować, gdy będziemy mieli/miały pewność, iż mamy minimum 90 minut na przeprowadzenie całego ćwiczenia.
- Ćwiczenie bazuje na własnym doświadczeniu, więc bardzo ważne jest nieocenianie i zagwarantowanie poczucia bezpieczeństwa osobom uczestniczącym. Ćwiczenie może być wstępem do warsztatów Beaty Zadumińskiej, podczas których autorka analizuje dogłębnie psychologiczne aspekty przemocy motywowanej nienawiścią.

Kontynuacja

Kolejnym etapem może być przeprowadzenie zajęć na podstawie scenariusza Beaty Zadumińskiej.

Pomysły na wspólne działania

Jeżeli warsztaty prowadzone są z osobami z tej samej miejscowości, można się zastanowić i zidentyfikować problem stereotypizacji i dyskryminacji dotyczący osób z danej miejscowości (może to być grupa należąca do mniejszości narodowej lub etnicznej, mniejszość religijna, grupa dyskryminowana ze względu na płeć, orientację psychoseksualną, etc.) oraz wypracować możliwe

działania zaradcze niwelujące poziom agresji. Pomysł i sposób ich realizacji powinny wychodzić jako inicjatywa oddolna skierowana do mieszkańców tej samej miejscowości, wtedy ma szansę powodzenia.

Dodatkowe informacje

Przy omawianiu ćwiczenia warto wskazać teorię i zagadnienie dehumanizacji, jako skrajnie esencjalistycznego przekonania o grupach, gdzie dochodzi do kontestacji zdolności „obcych” do przeżywania wyższych uczuć, stanów umysłowych bądź innych kompetencji ludzkich. Według J. Vaes, M. P. Paladino i M. Miranda, dehumanizowanie obcych jest powiązane z czynnikami zakorzenionymi w specyficznym międzygrupowym kontekście, przy czym humanizowanie swoich jest zależne od potrzeby przynależności i transcendencji¹.

Komponenty dehumanizacji:

- infrahumanizacja – polega na tym, iż myśląc o grupie „obcej” lub jej członkach/członkiniach, porównuje się ją do zwierząt, uważając ich za istoty na „niższym szczeblu drabiny ewolucyjnej”. Tworząc w ten sposób metaforyczne odcięcie i zaznaczenie kontrastu pomiędzy „my” (ludzie) a „oni” (zwierzęta),
- dementalizacja – polega na negowaniu u „obcego” życia wewnętrznego. Podkreśla się w ten sposób, że „oni” (obcy) są pozbawieni „głębokości psychologicznej” (bez duszy), wrażliwości emocjonalnej – czyli niezdolni do odczuwania wyższych uczuć. Dementalizacja ofiar często służy za usprawiedliwienie niegodnego traktowania „obcych” przez członków grupy własnej jako obrony jej pozytywnego wizerunku².

Piramida nienawiści³

1. M. Bilewicz, M. Kofta, M. Drogosza, *Esencjalizm, bytowość i dehumanizacja jako pozastereotypowe aspekty postrzegania grup społecznych*, [w:] *Poza stereotypy. Dehumanizacja i esencjalizm w postrzeganiu grup społecznych*, pod red. M. Bilewicza, M. Kofty, M. Drogosza, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.

2. M. Tarnowska, P. Sławuta, M. Kofta, *Procesy dehumanizowania „obcych”: mechanizmy i funkcje*, [w:] *Poza stereotypy. Dehumanizacja i esencjalizm w postrzeganiu grup społecznych*, pod red. M. Bilewicza, M. Kofty, M. Drogosza, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012.

3. *Building community and combating hate. Lessons for the Middle School Classroom. Publication of Partners Against Hate*, cyt. za: *Przemoc motywowana uprzedzeniami. Przestępstwa z nienawiści*, pod red. A. Lipowskiej-Teutsch, E. Rytko, Wydawnictwo Towarzystwo Interwencji Kryzysowej, Kraków 2007, s. 96.

Awatar roli. Sprawcy/Sprawczynie. Ofiary. Świadkowie/Świadkinie.

	Sprawca/Sprawczynie	Ofiara	Świadek/Świadkinie
Otoczenie			
Postępowanie			
Kwalifikacje			
Wartości			
Tożsamość			
Misja			
Postrzeganie grupy			

4.6

Kluczowe osoby. Przestrzeń problemu

umiarkowanie trudny

10–16 osób

60 min.

Tematy

Antysemityzm, dyskryminacja, mechanizm powstawania agresji.

Krótką charakterystyka

Ćwiczenie, podczas którego uczestnicy i uczestniczki mają możliwość poznać mechanizmy powstawania agresji wobec grup uznanych za obce i w ten sposób poznać mechanizm antysemityzmu.

Cele

Celem ćwiczenia jest przeanalizowanie i poznanie mechanizmu powstawania agresji na przykładzie antysemityzmu.

Materiały

Flipczart, kartki papieru, wydrukowany wcześniej mechanizm powstawania agresji wobec grup uznanych za obce (zob. Materiały pomocnicze), materiały do pisania, kredki, pisaki.

Istotne w tym ćwiczeniu jest to, by uczestnicy i uczestniczki siedzieli w kręgu, zaaranżuj salę, by to umożliwić.

1. Podziel grupę na małe podgrupy w taki sposób, by w jednej podgrupie nie było więcej niż cztery osoby. Powiedz uczestnikom i uczestniczkom, że przygotowują prezentację na lekcję dotyczącą antysemityzmu. W tym celu muszą przygotować rysunek, na którym wytłumaczą mechanizm powstawania agresji na przykładzie Żydów, antysemityzmu, od starożytności do czasów współczesnych. Dodatkowo, powinni zaznaczyć, co było przyczyną sukcesu antysemityzmu. Wytłumacz, że ćwiczenie nie służy sprawdzeniu wiedzy, a bardziej wskazaniu i wytłumaczeniu tego, jak rozumiemy mechanizmy antysemityzmu. Rozdaj kartki flipczartowe i materiały do pisania i malowania. Przeznacz na tę część ćwiczenia 20 minut.
2. Następnie poproś grupę o prezentację. Każda grupa ma do wykorzystania 5 minut na prezentację i wytłumaczenie zjawiska antysemityzmu i dyskryminacji.
3. Podczas gdy osoby będą nazywały formy dyskryminacji, ty zapisuj je na flipczarcie, przyporządkowując je razem z uczestnikami/uczestniczkami do kategorii: **OBCOŚĆ, PROJEKCJA, NIENAWIŚĆ**. Kiedy wszyscy skończą, odczytaj je na głos.
4. Po prezentacji wszystkich grup poproś o przyklejenie rysunków do ściany.
5. Rozdaj „Mechanizm powstawania agresji wobec grup uznanych za obce” (zob. Materiały pomocnicze) i poproś, by uczestnicy i uczestniczki, bazując na swojej pracy, wskazali/wskazały mechanizmy powstawania agresji według rysunku. Każda z grup po kolei powinna omówić ponownie pracę, wskazując te mechanizmy i stereotypy.
6. Po tym jak uczestnicy i uczestniczki zajmą swoje miejsca, poproś, żeby każda osoba zaznaczyła na rysunkach nieświadome/niezaplanowane użycie stereotypowych treści, przerzucanie odpowiedzialności na grupę dyskryminowaną, mechanizmy przemieszczonej frustracji, stygmatyzację, dehumanizację, wyznaczenie kozła ofiarnego i separację Żydów od „grupy” (podział na „my” i „oni”). Pozostałe osoby powinny siedzieć na miejscach i przysłuchiwać się.
7. Bardzo ważne jest tutaj, by z rysunków wychwycić nieświadomie umieszczone stereotypy i uprzedzenia i wskazać, że są one głęboko zakorzenione w każdym, że posługujemy się nimi automatycznie. Jeżeli będzie tego wymagała sytuacja, możesz wykorzystać parę stereotypów, które znalazły się w tych pracach i poprosić grupę, by wytłumaczyła i udowodniła ich niedorzeczność.

1. Jeżeli nie realizowałeś/realizowałaś z tą grupą wcześniej ćwiczenia *Antysemityzm. Wizualizacja patologii społecznej*, to przy omawianiu wskaż, że do teraz trwają dyskusje między socjologami/socjolożkami a historykami/historyczkami na temat definicji antysemityzmu. Możesz tutaj zaznaczyć, iż można definicję podzielić na trzy rodzaje:

I OBCOŚĆ – tu nacisk kładzie się na kulturową i i obyczajową obcość, na którą antysemityzm stanowił reakcję społeczną, religijną i ekonomiczną, porównywaną do ksenofobii jednego narodu (grupy etnicznej) wobec drugiego;

II PROJEKCJA – tu teorie sprowadzone są do mechanizmów przemieszczonej frustracji oraz reakcji ucieczkowych;

III NIENAWIŚĆ/WROGOŚĆ – za antysemityzm uznaje się każdy przejaw nienawiści i wrogości do Żydów¹.

1. A. Cała, art. cyt., s. 277.

2. Wyjaśnij, że sukces antysemityzmu polegał na tym, iż nie starał się zmienić rzeczywistości, natomiast modyfikował i adaptował to, co było Europejczykom i Europejkom znane od pokoleń, jak stygmatyzacja i degradacja Żydów, odseparowanie, przesady i irracjonalny odhumanizowany wizerunek (cechy diaboliczne, posądzenie o bogobójstwo, mord rytualny oraz bezczeszczenie hostii, czary, etc.).
3. Wytłumacz, że przy źle funkcjonującej kulturze, w której mechanizmy kompensacyjne nie zapewniają dostatecznych zadośćuczynień, wywołują one eskalację lęków egzystencjalnych, a w następstwie – wzrost poziomu agresji. Wskaż, że do takiego zjawiska dochodzi szczególnie podczas klęsk żywiołowych, kryzysów ekonomicznych czy społecznych. Wówczas uaktywniają się postawy ksenofobiczne, uprzedzenia, wzrasta dystans społeczny najczęściej wobec grup dyskryminowanych, będących najniżej w hierarchii społecznej².
4. Przeanalizujcie wspólnie jeszcze raz „Mechanizm powstawania agresji”.
5. Wskaż, że patologiczne reakcje lękowe i reakcje obronne na kryzys są skorelowane z poziomem agresji w danej kulturze, która może się objawiać przez: **psychozy i paniki zbiorowe** (epidemia cudów, „spisek żydowski”, zamachy); **pojawianie się subkultur przemocy** (skinheadzi, ugrupowania polityczne) i **ruchy głoszące nienawiść**³.
6. Podczas wymieniania reakcji najlepiej wcześniej przygotować sobie listę organizacji propagujących nienawiść. Można też zapytać uczestników i uczestniczki, czy znają takowe. Aby nie zamykać warsztatu, koncentrując się tylko na negatywnych aspektach, można przytoczyć kampanie i akcje społeczne oraz organizacje pozarządowe, które walczą z ksenofobią, rasizmem czy antysemityzmem.
7. Zapytaj teraz grupę, jak się czuła, kiedy wyłapywano nieświadomie zamieszczone treści stereotypowe czy antysemityczne na rysunkach

2. Tamże, s. 279–285.

3. Tamże, s. 286.

uczestników/uczestniczek. Jak opisaliby te uczucia? Dlaczego to wzbu-
dziło takie, a nie inne uczucia? Co to dla nich oznacza?

8. Zapytaj, jak uczestnicy i uczestniczki jako jednostki mogą wpłynąć na poprawę sytuacji? Możesz tutaj wskazać dobre praktyki.
9. Zapytaj, co osoby uczestniczące wyniosły z tego ćwiczenia.

Wskazówki dla prowadzących

W ćwiczeniu pojawia się wiele wątków, więc treści merytoryczne najlepiej jest przygotować sobie przed zajęciami na flipczarcie. Ćwiczenie to może obnażyć stereotypowe myślenie i uprzedzenia, pamiętaj, żeby nie oceniać, a stwarzać przestrzeń do komunikacji wnoszącej zmianę.

Kontynuacja

Jeżeli warsztaty są organizowane w miejscowości, w której doszło do przemocy motywowanej nienawiścią, warto byłoby rozrysować takie wydarzenie i przeanalizować je. Warsztaty mogą przyczynić się w jakimś stopniu do zniwelowania ładunku emocjonalnego, jaki towarzyszy takiemu wydarzeniu.

Pomysły na wspólne działania

Warto tego typu ćwiczenie poprowadzić, uwzględniając inne grupy narażone na dyskryminację.

Dodatkowe informacje

Przed zajęciami warto zapoznać się z poniższymi pozycjami, literaturę można też polecić osobom uczestniczącym w warsztatach.

Cała A., *Czy antysemityzm jest wieczny?* [w:] *Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach polskich*, suplement nr 1 do „Studia Judaica”, pod red. K. Pilarczyka, Wydawnictwo Antykwa, Kraków 2003, t. III, s. 277–288.

Cała A., *Żyd – wróg odwieczny? Antysemityzm w Polsce i jego źródła*, Wydawnictwo Nisza, Żydowski Instytut Historyczny, Warszawa 2012.

Wobec obcych: Zagrożenie psychologiczne a stosunki międzygrupowe, pod red. M. Kofty, M. Bilewicza, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

4. A. Cała, *Żyd – wróg odwieczny? Antysemityzm w Polsce i jego źródła*, Wydawnictwo Nisza, Żydowski Instytut Historyczny, Warszawa 2012, s. 682.

